

SPECIFIČNOSTI RADA SA SLIJEPIM DJETETOM U VRTIĆU I ŠKOLI S POSEBNIM NAGLASKOM NA SLUŠNU PERCEPCIJU

Smiljana Zrilić
Tomislav Košta
Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
Sveučilište u Zadru

UDK: 376.3-053.5
Stručni članak
Professional article

Primljeno
: 2008-5-9

Received

SAŽETAK

Odgoj i obrazovanje djece s oštećenjima vida, a bez drugih utjecajnih teškoća u razvoju, u redovnim vrtićima i osnovnim školama u RH pravo je djeteta zagarantirano važećim Zakonom o predškolskom odgoju i Zakonom o osnovnom školstvu, te pravilnicima vezanima uz zakone. Ipak, često mediji naglašavaju uspješnu integraciju slijepog djeteta kao neobičnu pojavu. U činjenici da se slijepi školuju nema ničeg neobičnog. Slijepo dijete, kao i sva druga djeca, želi igru i druženje s djecom u vrtiću, a u školskoj dobi želi učiti, imati svoj razred i učitelja i živjeti sa svojom obitelji. Da bi integracija slijepog djeteta u redovni vrtić i osnovnu školu bila uspješna, svi sudionici tog procesa moraju timski djelovati i gotovo svakodnevno proširivati svoje kompetencije iskustvima drugih, prateći literaturu, ali i iskustvom stečenim u radu sa slijepim djetetom. Osim stručnih kompetencija koje se odnose na poznavanje specifičnih metoda rada sa slijepim djetetom, a odnose se na detaljno i sustavno usmeno objašnjenje i dopunu podacima o predmetu koji percipira, posebno dolaze do izražaja socijalne kompetencije. Ako u grupi ili razredu odgojitelj i učitelj stvore ozračje prihvaćanja svakog pojedinog, pa tako i slijepog djeteta, ostala djeca bit će spremna na uvažavanje razlika i pomoć djetetu s posebnim potrebama. Ako ima pozitivna socijalna iskustva u društvu svojih vršnjaka, slijepo dijete ne će reagirati negativnim emocijama na vlastitu sljepoću, niti će se povlačiti iz društva i razvijati negativan osjećaj različitosti. Pogotovo ako učitelj uočava i pohvaljuje aktivnosti u kojima se dijete ističe. Slijepa djeca ne moraju imati poseban dar za glazbu, ali je doživljavaju. Kako bi mogla ravnopravno sudjelovati u svim aktivnostima u vrtiću i školi, odgojitelji i učitelji često koriste igre, ali i ostale aktivnosti u kojima je najvažnija slušna osjetljivost. Ponekad učitelji sa strahom prihvaćaju integraciju slijepog djeteta u svoj razred. To je uglavnom zbog osjećaja nekompetentnosti za rad sa slijepim djetetom, u smislu nemogućnosti pružanja pomoći u radu s brajicom, ili straha da će njegovo uključivanje ometati rad s drugom djecom ili da će samo dijete imati dodatne teškoće u druženju s vršnjacima. U ovom radu opisana su dva slučaja uspješne integracije slijepog djeteta u vrtić i školu. Posebno se navode glazbene igre, koje će koristiti odgojiteljima i učiteljima koji u svojoj grupi/razredu imaju slijepo dijete. Isto

tako, elaboriraju se specifičnosti rada u školi koje su regulirane Hrvatskim nacionalnim obrazovnim standardom.

Ključne riječi: *HNOS, kompetencije odgojitelja i učitelja, slijepo dijete u vrtiću i osnovnoj školi, slušna percepcija, specifična nastavna pomagala*

UVOD

Prve pokušaje integracije slijepog djeteta u redoviti sustav odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj nalazimo u drugoj polovici 19. stoljeća. Stjepan Basariček 1876. godine o takvu primjeru piše u knjizi "Teorija pedagogije ili nauk ob uzgoju". Nekoliko godina kasnije učitelj Josip Cunić u raspravi objavljenoj u časopisu "Napredak" obrazlaže opravdanost uključivanja slijepo djece u redovne osnovne škole. Ipak, unatoč nastojanjima nekih učitelja i pedagoga tek 1966. godine prvi slijepi učenik upisan je u redovnu školu. Republički odbor prihvatio je školsku integraciju slijepo djece, te je zaključeno da bi trebalo formirati posebnu stručnu službu koja bi pomagala rješavati probleme slijepih učenika, te pomoći njihovim obiteljima i nastavnicima. Tako je utemeljena republička mobilna tiflo-pedagoška služba.

Danas sva slijepa djeca, bez dodatnih oštećenja, pohađaju nastavu u redovnom školskom sustavu obrazovanja. Ukoliko slijepo dijete zadovolji sve kriterije kategorizacije, tj. ukoliko se sve psiho-fizičke sposobnosti pokažu dovoljne, ono se upućuje u redovnu osnovnu školu. Iskustvo je pokazalo da učitelji uspješno realiziraju predviđeni nastavni program s učenicima oštećenog vida. Svakako je potrebno da prođu seminar na kojem se upoznaju s osnovnim specifičnostima u radu, funkcioniranju djece oštećenog vida i specifičnim nastavnim sredstvima i pomagalima. Specifičnost metoda rada sa slijepim djetetom, uporaba Braillevog pisma, ali i potreba pripreme ostalih učenika u razredu, stvaranje pozitivnog ozračja, sve su to elementi koji zahtijevaju stručne, ali i socijalne kompetencije nastavnika. Nastavnici se ponekad pitaju: Kako raditi s tim učenicom? ili Kako mu pomoći na emotivnom planu da osjeti da je dio razredne i školske zajednice, baš kao i svi drugi učenici? Gotovo uvijek javlja se strah koji se bazira na nepoznavanju i nedostatku informacija. Ponekad nastavnici reduciraju predviđeno gradivo za slijepu djecu. Time ga žele osloboditi napora ili primjenjuju različite kriterije u ocjenjivanju. Takvo ponašanje odgojitelja i učitelja često se može negativno odraziti na djetetov emocionalni i socijalni razvoj (Sekulić-Majurec, 1988). Važno je istaknuti da učenici s oštećenjem vida na nastavi funkcioniraju vrlo slično redovnim učenicima. Ipak, potrebno je podsjetiti se na neke specifičnosti

ovih učenika: u početku školovanja slijepom djetetu često ne će biti jasno što se događa u razredu, ako mu nitko o tome ne govori, npr., ako učitelj nešto piše na ploči, treba glasno govoriti o čemu se radi. Iako učitelj za slijepog učenika ima poseban materijal za prepisivanje, a dijete će čuti što se događa, ono neće znati događa li se u razredu nešto važno ako mu se ne kaže. Za formiranje pravilne percepcije takvim je učenicima nužno i iznimno važno detaljno i sustavno usmeno objašnjenje i dopuna podacima o predmetu koji percipira. Verbalna dopuna služi da dijete nauči uočavati veze između svojih radnji i njihovih posljedica. Upute koje daje učitelj moraju biti razumljive. Tako će se, osim formiranja pravilne percepcije, izbjeći pojava usvajanja bez razumijevanja. Slijepom se učeniku uvijek treba obraćati njegovim imenom, a u razgovoru treba izbaciti izraze poput "ovdje", "tamo" itd. te umjesto toga koristiti "ispred tebe", "iza tebe" itd. Za uspješno uključivanje u razred, osim prilagođavanja procesa učenja, te pomoći tiflopedagoga potrebno je urediti radni prostor, gdje su sva pomagala uredno na svom mjestu kako ih dijete može naći, osigurati mir da čuje učiteljevo objašnjavanje i upute za rad, mirno kretanje vršnjaka po razredu da ga ne sruše kad hoda okolo, pomoć vršnjaka (ponavljanje uputa, pomoć pri kretanju u okolini itd). Jedna od specifičnosti u radu sa slijepim djetetom je činjenica da takvo dijete zbog sklonosti pasivnosti uvijek moramo poticati na aktivnost (Sekulić-Majurec, 1988). Carter (1996) ističe da je dobra praksa u učenju djece s posebnim odgojno obrazovnim potrebama ovisna od sljedećih faktora: dobrih odnosa među učiteljima i stručnim suradnicima, dobre komunikacije među osobljem, učenicima te roditeljima, diferencijacije zahtjeva, raznolikih modela učenja, učiteljevog tretiranja svakog djeteta kao pojedinca, kvaliteta pomagala u učenju, uključivanja koordinatora za djecu s posebnim odgojno obrazovnim potrebama.

HNOS – NAPUTCI ZA RAD SA SLIJEPIM UČENIKOM

U Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu daju se preporuke za rad s učenicima s oštećenjem vida i slijepim učenicima. Tako se navodi da integrirani učenici s oštećenjem vida ili slijepi ne zaostaju u intelektualnom razvoju za vršnjacima koji vide i svladavaju redoviti nastavni plan i program predviđen za pojedini razred. Oni upoznaju svijet, komuniciraju i uče koristeći preostala osjetila. Za slijepe je najvažnija taktilna percepcija, sluh i govor. Svakako se koristi i ostatak vida ako postoji. Učeniku s oštećenjem vida potrebno je omogućiti da sjedi na njemu najprimjerenijem mjestu u razredu uz individualnu rasvjetu radnih površina

sukladno njegovim potrebama; obavijestiti ga o svim promjenama u organizaciji prostora (na primjer drugačiji raspored klupa, novi ormar, i slično); dati mu dovoljno vremena za korištenje nastavnog materijala; omogućiti mu uporabu diktafona na satu; uključiti ga u sve aktivnosti razreda jer on to može. Isto tako, navode se posebnosti u korištenju nastavnih metoda sa slabovidnim i slijepim učenicima, a ovdje se posebno iznose one koje pomažu učiteljima u radu sa slijepim učenicima:

- 1. Metoda usmenog izražavanja:** Učitelj se ne može osloniti na geste i mimiku, ali će gramatički pravilan govor, mirnog tona, čist po izgovoru, dobre intonacije i ritma imati učinkovite efekte na učenika oštećena vida. Važno je da učitelj bude siguran da ga učenik s oštećenjem vida dobro čuje.
- 2. Metoda razgovora:** Govor ima izuzetno značenje za spoznaju svijeta za učenike s oštećenjem vida. Učitelj, stoga treba nastojati ublažavati verbalizam jer često semantički sadržaji izgovorenog ne odgovaraju stvarnom iskustvu učenika. Potrebno je provjeriti stoji li iza riječi iskustvo, odnosno primjerna predodžba riječi i pojmovi s vizualnim konotacijama (gledati, vidjeti, plavo, zeleno) normalno se upotrebljavaju u komunikaciji s učenicima oštećena vida. Pri davanju uputa potrebno je da učitelj bude konkretan, precizan i kratak.
- 3. Metode pisanih i ilustrativnih radova:** Slijepo dijete ne može prepisivati s ploče te mu je potrebno plan ploče i sadržaj osigurati na brajici koji će mu stajati na klupi, a sadržaje koje učitelj piše na ploču treba izgovarati glasno da učenik s oštećenjem vida može slijediti i zapisivati bilješke. U višim razredima uvodi se prijenosno računalo prilagođeno slijepima. Slijepi učenik dopunjava rečenicu, upisuje riječi i odgovara na pitanja tako da s listića na brajici čita zadatak i na posebnom papiru čita tražene riječi ili odgovore, a ispred svakog odgovora piše redni broj zadatka (ne prepisuje pitanja). Pismeni radovi odlažu se u za to predviđene mape, a njihovu kontrolu i ispravljanje na brajici u razrednoj nastavi provodi učitelj sam uz povremenu pomoć roditelja ili stručnjaka za edukacijsko-rehabilitacijsku potporu u predmetnoj nastavi; kad se pak opseg pismenih radova poveća tehničku pomoć češće pruža stručnjaka za edukacijsko-rehabilitacijsku potporu. Učenik može sam pročitati svoj pismeni rad na brajici, a učitelj mu ukazuje usmeno na eventualne pogreške. Slijepi učenici mogu izrađivati neke tablice i dijagrame pomoću brajeva stroja, a za crtanje koriste pribor koji se sastoji od folije za pozitivno crtanje i gumene podloge.

- 4. Metoda demonstracije:** Pri demonstriranju kad god je moguće učitelj treba koristiti stvarni predmet o kojem govori, a zatim reljef, crtež ili sliku njegovu. Pri demonstraciji pokreta i radnji učenik s oštećenjem vida treba biti model. Demonstrirani predmet se daje učeniku u ruke uz dodatno govorno pojašnjenje i dovoljno vremena za percepciju ostalim osjetilima, a pri demonstraciji sliku je potrebno opisati i objasniti u cjelini, zatim i pojedine dijelove. Prije gledanja dijapozitiva, filma, kazete, obvezatno je usmeno objasniti učeniku sadržaj koji će se prikazivati. Isto tako, karte, sheme, dijagrami, tablice i skica za učenika s oštećenjem vida trebaju biti individualne, jednostavne, reljefne i oštrog kontrasta.
- 5. Metoda tiskanih radova:** Slijepi učenici koriste materijale tiskane na brajici, (slova, brojke, simbole i ostali znakovi), ali mogu koristiti takozvane zvučne knjige (kazete, CD-e i računala koja pretvaraju pismo u govor).
- 6. Metoda laboratorijskih radova:** Zbog nemogućnosti učenja imitacijom slijepi učenici individualno uvježbavaju manipulaciju predmetima, alatima i instrumentima. Rad u grupi provodi se uz pomoć učitelja ili *videćih* učenika, a za rad u prostoru izvan učionice potrebno je osigurati pomoć vodiča za kretanje i upoznavanje prostora.

IGRA KAO POTICAJ ZA USPJEŠNU INTEGRACIJU SLIJEPOG DJETETA

Za cjelokupan uspješan razvoj slijepo djece važna je što bolja uporaba preostalih osjetila – sluha, opipa, mirisa, okusa i osjeta gibanja. To se u dječjem vrtiću i nižim razredima osnovne škole može postići kroz raznovrsne igre, koje se prilagođavaju aktivnostima slijepog djeteta, ali i osmišljavaju nove. Tako u vrtiću i nižim razredima osnovne škole odgojitelji i učitelji imaju niz mogućnosti kako kroz igru razvijati preostala osjetila. Navest ćemo za primjer nekoliko igara u kojima se razvija sluh, opip, osjetilo mirisa i okusa. Ove su igre posebno značajne jer slijepo dijete ne osjeća nelagodnu u odnosu s vršnjacima. Naime, sve su to osjetila kojima se oni koriste, imaju kompenzacijsku ulogu kao nadopuna su za vid.

1. Igre kroz koje se razvija sluh: Učinkovito slušanje daje djeci oštećena vida, posebno slijepima, mnogo korisnih informacija o zbivanjima u bližoj i, što je veoma važno, daljoj okolini, a ujedno je temelj njihovog

daljnjeg spoznajnog razvoja. Vježbanjem se može "naučiti slušati", tj. kontrolirati slušne dojmove te postići selektivnu percepciju, što znači prepoznavati različite zvukove te odrediti smjer i udaljenost iz koje dolaze, ali i prepoznati drugo dijete po glasu (npr. igra *Čvorak*¹). "Naučiti slušati" znači također moći iz mnoštva zvukova koji stalno bruje u našem uhu izdvojiti one koji su nam u određenom trenutku najbitniji. Pri slušanju glazbe slijepa djeca mogu izdvojiti zvukove koja druga djeca teže zamjećuju odnosno razvijaju sluh prepoznavanjem zvukova pojedinih instrumenta ili pjesmice, zatim glasanja životinja i sl.

2. Igre razvijanja opipa: Djeca oštećena vida, posebice slijepa, upoznaju svoju bližu okolicu opipom. Pomoću dobro razvijenog opipa ona mogu dobiti pouzdane informacije o stvarima koje ih okružuju. Taktilna percepcija se koristi analitičkim i sintetičkim putem. Analitički put podrazumijeva pojedinačno opipavanje detalja i pojedinih dijelova, pa se na temelju tih podataka stvara slika o predmetu i njegovoj svrsi. Sintetički put znači zahvaćanje opipom cjeline predmeta bez detalja, pa se na osnovi cjelokupnog utiska prepoznaje predmet. U praksi se oba puta nadopunjuju i koriste gotovo istovremeno. Za učitelje je najvažnije da imaju na umu kako je u svakom slučaju za spoznavanje taktilnom percepcijom potrebno daleko više vremena nego za vidnu percepciju (koja je uvijek cjelovita). U slijepo djece razvijen opip znatno ubrzava učenje i čitanje brajevog pisma, a slabovidnoj djeci pomaže u shvaćanju nejasnih vizualnih slika. Korisna je igra *Čarobna vrećica*². U vrećici mogu biti različiti geometrijski likovi, figurice životinja, voća, povrća, što se može povezati s nastavom upoznavanja okoline ili početnih matematičkih pojmova. Isto tako, ostala djeca zatvorenih očiju opipom mogu prepoznati drugu djecu. Pogodna je igra *Zaleđena kraljica*³. Na satovima tjelesnog odgoja djeci je uvijek interesantna igra *Potezanje konopa*. Slijepo dijete sudjeluje u igri, jer opipom konopa prati igru, kao i glasovima navijača koji mu pri tom pomažu

---

¹ Pravila igre: Sva djeca sjednu u krug, a u sredini je dijete sa zavezanim očima, kojem pjevaju pjesmicu o čvorku. Nakon toga ono opipom pokuša odgonetnuti koje je dijete ispred njega. Cilj igre je uživjeti se u svijet slijepog djeteta. Ova igra je interesantna i za prepoznavanje djeteta po glasu tako da jedno dijete kaže riječ čvorak, a ono zavezanih očiju prepoznaje ga po glasu.

² Pravila igre: U vrećici se nalaze različiti predmeti, djeca zavuku ruku u vrećicu, te po opipu prepoznaju predmet u ruci. Cilj igre je prepoznavanje različitih oblika.

³ Pravila igre: Ova igra je slična igri Lovice. Učenici izvode različite pokrete, a dijete koje ima zavezane oči, nakon izvjesnog vremena onoga koga ulovi prepoznaje dodiranjem. Isto tako, uhvaćeno dijete ostaje u onoj pozi u kojoj je dataknuto, čime se vježbaju mišići nogu i ruku. Svatko nastoji ostati u najljepšem položaju poput balerine, a pobjeđuje onaj koji je imao najljepšu pozu.

da se uživi u igru. Suradničko ponašanje njeguje se kroz sve tjelesne aktivnosti, kroz brojne igre i natjecanja. Posebno je važno razvijati sposobnost sudjelovanja u dijalozima i diskusijama (uvažavanje mišljenja drugih). Suradničko i socijalno učenje izvor je učenja o sebi, odnosima s drugima i svijetu oko nas.

3. Igre razvijanja osjetila mirisa: Razvijenim osjetilom mirisa djeca uče prepoznavati razne mirise, ugodne i neugodne. Moći se prisjetiti mirisa za osobe oštećena vida vrlo je korisno. Izoštreno osjetilo mirisa može slijepom djetetu, npr. reći što je danas za ručak, obavijestiti ga o dolasku njegove učiteljice, odvesti ga do kestenjara na trgu ili slastičarnice. U proljeće je posebno prigodno igrati igru prepoznavanja cvijeća po mirisu, ili tijekom doručka po mirisu se prepoznaju vrste voća i voćnih čajeva.

4. Igre razvijanja okusa: Razvijeno osjetilo okusa mnogo će pomoći djeci oštećena vida kod prepoznavanja i uzimanja hrane i pića, a slijepo će dijete često pojedine namirnice prepoznati pomoću okusa. Kroz neke igre djeca upoznaju i mjerne jedinice, pa se u igrama vezanim za namirnice, osim predmeta iz svakodnevne upotrebe, upotrebljavaju specifična pomagala za slijepce i slabovidne (govorna kuhinjska vaga, govorni toplomjer...).

ISKUSTVA ODGOJITELJA U RADU SA SLIJEPIM DJETETOM (Analiza primjera)

Slijepi dječak, rođen 2001. godine – uključen u dječji vrtić s pet i pol godina u stariju vrtićku skupinu. Pohađa skupinu koja broji 25 djece. Prije upisa odgojitelj je napravio sljedeće:

- uvid u relevantnu literaturu
- seminar Zavoda za unapređenje školstva i Centra za odgoj i obrazovanje slijepce i slabovidne djece "Vinko Bek" za stručne suradnike i roditelje slijepce i slabovidne djece
- razmjena iskustava s odgojiteljima koji su već imali slijepo dijete u integraciji
- informativni sastanak s roditeljima ostale djece iz skupine
- priprema djece: razgovor i igre radi razumijevanja i prihvaćanja različitosti te pobuđivanje empatije
- priprema prostora koji će biti poticajan svakom djetetu i primjeren specifičnim potrebama integriranog djeteta

- timsko upoznavanje djeteta (pedagog, zdravstveni voditelj, tiflopedagog, ostali odgojitelji i osoblje u vrtiću)
- planiranje odgojno-obrazovnog rada u skupini
- planiranje posebnog terapijskog rada.

Informativni sastanak s roditeljima skupine u koji dolazi slijepo dijete održan je u prisustvu svih roditelja. Odgojiteljica je upoznala roditelje o tome da u grupu dolazi slijepo dijete koje se ni po čemu ne razlikuje od ostale djece osim što ne vidi. Pri tom je posebno naglasila kako ostala djeca ne će biti zaključana u bilo kojoj aktivnosti, već naprotiv, bit će bogatija za novo iskustvo humanosti i odnosa s djetetom s posebnim potrebama. Naišla je na izuzetno razumijevanje i prihvaćanje od roditelja. Odgojiteljica je objasnila djeci da u grupu dolazi dječak koji ima teškoće vida i o tome kako mu zajedno mogu pomoći. Koristila je razne igre, npr. Čvorak i Čarobna vrećica. Postoji čitav niz igara koje odgojitelji koriste u radu sa slijepim djetetom kako bi animirali drugu djecu. Najvažnije je što slijepo dijete potpuno sudjeluje u igri, bez ikakvih zapreka. Osim toga, intenzivnije koristi druga osjetila, te je često i pobjednik igre što dodatno pozitivno utječe na njegovu integraciju u društvo vršnjaka. Treba reći da je soba dnevnog boravka prilagođena potrebama slijepog djeteta, jer je posebno bio važan prvi susret dječaka s novim prostorom, kao i s odgojiteljicom i ostalim vršnjacima. Prvi susret dječaka iz našeg slučaja započeo je pjesmom dobrodošlice, a zatim je svatko rekao svoje ime i prezime, a dječak ga je radi lakšeg pamćenja opipao po kosi i licu. Kako je u djece oštećena vida izrazito razvijeno slušno osjetilo, dječak je svakog roditelja, odgojitelja i druge zaposlenike vrtića prepoznao kad dolaze po zvuku automobila, za što ga je odgojiteljica uvijek pohvalila.

Igre i aktivnosti u koje je uključen slijepi dječak provode se na tri načina:

1. Potpune aktivnosti provodi kroz sve verbalne načine (priča, pjesma, te manipulativne igre – umetanje i sastavljanje raznih oblika izrađenih od plastike, kao što su: cvjetići, zvjezdice, trokuti, krugovi; te čavlići pomoću kojih dječak pravi krug, ravnu i zakrivljenu crtu).
2. Djelomične aktivnosti – likovne aktivnosti modeliranja plastelinom, tijestom i glinamolom. Modelirajući tijesto dječak je na početku pokazivao malu nelagodu, jer još nije imao takav materijal u rukama. Ostale materijale upoznao je već u aktivnostima kod kuće s roditeljima.
3. Specifične aktivnosti – tiflopedagog radi s dječakom predvježbe za pisanje Braillovim pismom, te ga na drvenoj kocki upoznaje sa

šestotočkom. Također ga uči da opipom ruke spozna je duljinu nekoliko traka, da razlikuje široke i uske trake.

Iako je dječak nakon tromjesečne integracije u vrtiću još bio u procesu adaptacije, vidljive su bile promjene: dobro je usvojio kretanje u prostoru; pri dolasku u vrtić sam ulazi u zgradu, ide do svog ormarića gdje odloži jaknu, te dolazi u sobu dnevnog boravka; prepoznaje glas odgojiteljice i pozdravlja je, kao i ostalu djecu; trudom i pomoći odgojitelja i druge djece uspješno je obavljao brojne aktivnosti u vrtiću.

ISKUSTVA UČITELJA U RADU SA SLIJEPIM DJETETOM (Analiza primjera)

Drugi razred osnovne škole pohađa djevojčica koja je od rođenja slijepa. U školu je došla poznavajući brajicu. U njezino obrazovanje uključeni su roditelji, učiteljica i tiflopedagog koji dolazi jednom tjedno. Njezina učiteljica prošla je seminar centra Vinko Bek, uspješno komunicira s djevojčicom, ali još uvijek joj nedostaje pomoć stručnjaka koji bi svakodnevno trebao raditi s djevojčicom. Kako u mjestu njezina življenja i školovanja ne postoji tiflopedagog, njihovi susreti su svedeni na jednom tjedno, nekad i rjeđe.

Realizacija školskih satova po predmetima:

HRVATSKI JEZIK: U Hrvatskoj je na brajici tiskana početnica – Šabić, Vitez, Baričević: Hrvatska početnica (ŠK, 1993.), te bi bilo pogodno da ju učiteljica koristi i s ostalim učenicima. Međutim, problem je u tome što je ta početnica nakon višegodišnje upotrebe poprilično oštećena, te djevojčica jagodicama prstiju ne može razaznati slova. Stoga, učiteljica sama tiska na brajevu pisačem stroju tekstove iz udžbenika koje koristi s ostalom djecom. U radu se najviše koristi metodom razgovora, čitanja, prepričavanja, a djevojčicu uvijek upozori, prije negoli započne čitanje ili prepričavanje, kako bi pozornost usmjerila na tekst. Kako znamo sposobnost je pravilnog slušanja i razumijevanja govora važna jer prethodi govornom izražavanju. Isto tako slušanje nije pasivan proces, već aktivan te uključuje i analizu i sintezu. Priprema za slušanje teksta (neformalni razgovor u vezi s temom, čitanje pitanja na koja se treba odgovoriti nakon slušanja, rješavanja točno/netočno zadataka, predviđanja o čemu je u tekstu riječ na osnovi naslova, komentiranje situacija iz teksta koji će se slušati, dopunjavanje pisanog teksta koji slušaju riječima koje su izostavljene) istovjetna je za učenike sa oštećenim vidom i bez njega. Aktivnosti tijekom slušanja (izvođenje radnji koje se spominju u tekstu, izvršavanje uputa iz slušanog teksta, ponavljanje slušanog teksta, pravljenje bilježaka,

odgovaranje na pitanja s višestrukim izborom i slično) dostupne su i učenicima s oštećenjem vida. Aktivnostima nakon slušanja teksta, kao što su razgovor o odslušanom materijalu, određivanje točnosti ili netočnosti tvrdnje o tekstu, odgovaranje na pitanja o tekstu, mogu se baviti učenici s oštećenjem vida kao i ostali učenici u razredu, te će učitelj lako steći uvid o razumijevanju slušanog teksta. Nakon uvida u razumijevanje slušanog teksta preporučljivo je da učenik oštećenog vida, kao i ostali učenici, dobije pisani tekst za provjeru slušanog teksta. Podrazumijeva se da se za učenike oštećenog vida nastavni materijali, tj. tekstovi koji su predviđeni za korištenje u aktivnostima slušanja, pripremaju na adekvatnom pismu (brajici ili uvećanom tisku). U radu sa slijepom djecom prilikom izvođenja prigodnih predstava tijekom blagdana ili prilagođavanja teksta kroz igrokaze interesantne mogu biti lutke, pogotovo ginjol lutke. U scenskim predstavama mogu sudjelovati i slijepa djeca, mogu pjevati ili biti glumci s lutkom u ruci i naučenim tekstom napamet. Važna je uloga učiteljice pri uvodnoj riječi o predstavi, naputcima za slušanje predstave, razgovor s glumcima, pokušaj animacije scenskih lutaka.

Značajno je napomenuti da se u Hrvatskoj tiska na brajici i uvećanom tisku "Šareni pijetao", jedini list za slijepu i slabovidnu djecu u Hrvatskoj. U nedostatku taktilnih slikovnica započela je izrada prve ručno rađene slikovnice radi poticanja čitanja za slijepu i slabovidnu djecu te senzibilizaciju videće djece. Knjižničari osmišljavaju tekst i ilustracije te ručno, uz pomoć djece, izrađuju taktilnu slikovnicu s tekstom na crnom tisku i na Brailleovom pismu. Namjera je proširiti izradu slikovnica na sve dječje odjele u mreži, kako bi u svakoj knjižnici sustava slijepo i slabovidno dijete osjetom opipa moglo "pročitati" slikovnicu prilagođenu svojim mogućnostima.

MATEMATIKA: Na satovima matematike uspješno se mogu ostvariti zadatci prepoznavanja oblika, imenovanje geometrijskih likova i tijela. Zbog ograničenog broja znakova neki znakovi brajice imaju više značenja, ovisno o kontekstu i predznaku. Na primjer, dvotočka u matematici znači podijeljeno, uskličnik znači plus, navodnik jednako, a prvih deset slova latinske abecede s predznakom za arapske brojke znače brojke od 1 do 9 i nulu. Učiteljica je dosta angažirana i sama tiska neke zadatke za brajici, a tiflopedagog joj je pomogao pri tiskanju zbirke, kako bi djevojčica mogla kući vježbati i rješavati zadatke. Djevojčica koja inače ima problem pri računanju, služi se prstima pri zbrajanju, a zadatke čiji su rezultat brojke veće od 10 vrlo teško može riješiti. Kod prepoznavanja i imenovanja geometrijskih tijela i likova dodirom nisu primijećene poteškoće.

PRIRODA I DRUŠTVO: U nastavi prirode i društva učiteljica se koristi metodom razgovora i opisa, a neke sadržaje pokušava približiti učenicima raznim pomagalima, npr. Zvučni sat⁴. Tako djevojčica zna koliko je sati, kad će roditelji doći po nju ili koliko je još vremena ostalo za veliki odmor. U nastavi prirode i društva dobro je što češće koristiti neposrednu stvarnost kao izvor znanja, posebno sa zvučnim efektima, kao što su glasanje životinja, karakteristični zvukovi proljeća (pjev ptica, zujanje kukaca, prepuno dječje igralište zbog toplog vremena, igre u školskom vrtu), zimi se čuje cijepanje drva, u jesen padanje kiše i sl. Osjetilo mirisa pomaže slijepoj djevojčici da pobliže upozna godišnja doba (miris kestena, miris cvijeća i sl).

LIKOVNA KULTURA: Na satovima likovnog djevojčica se koristi folijama u metalnom okviru i šilom kojim crta po foliji. Također koristi šablonu s kontur pastom, opipom razaznaje okvir, a učiteljica joj daje naputke da oboji unutar konture, npr. krošnje zelenom bojom, koja joj je složena treća po redu. Isto tako se koristi materijalom za modeliranje, kao što je glinamol ili plastelin.

TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA: Na satovima tjelesnog odgoja posebno je značajna slušna osjetljivost i percipiranje zvukova. Stoga su neke od mogućnosti aktivnog sudjelovanja slijepe učenice u tjelesnim aktivnostima dodavanje zvučnom loptom umjesto onom koja ne proizvodi zvuk, pljeskanje rukama dok trče kako bi djevojčica mogla znati gdje su (uz obveznu napomenu da izbjegavaju prepreke ako je zadatak djevojčice da ih lovi), vješanje zvončića na užu za preskakanje da bi slijepo dijete svladalo tu vještinu, crtanje u pijesku, kao i sve igre u pijesku i sl. Često se igraju igre u paru, ali i trčanje uz konop. Na početku i na kraju konopa je čvor kao graničnik za kraj ili znak za početak staze, a djevojčica drži tuljak ili alku kroz koji(u) je provučen konop, kako bi pratila pravi smjer. Na satovima tjelesne kulture slijepi učenik može biti model pomoću kojeg učitelj pokazuje vježbu. Na taj će način i drugi učenici i on sam naučiti pokret. Budući da za uspješnu potpunu edukacijsku integraciju slijepog učenika sudjeluju i njegovi suučenicima u razredu, dobro je podučiti ostalu djecu kako prilagoditi njihove igre slijepom prijatelju. Mnoge dobre ideje doći će od same djece, a time će i jedan od glavnih ciljeva integracije - uključivanje u sve aktivnosti zajednice s obzirom na kronološku dob pojedinca – biti postignut. Interesantno je reći da je djevojčica o kojoj govorimo naučila voziti role i romobil. Pri vožnji sluša upute druge djece i učiteljice, a pomažu joj pljeskom, navijanjem ili jasnim uputama o smjeru.

---

⁴ Zvučni sat je na engleskom jeziku, ali to nije problem jer djevojčica uči engleski u školi.

GLAZBENA KULTURA: Za slijepe i slabovidne osobe sluh je primarno osjetilo spoznaje, stoga je takvim osobama glazba posebno bliska te joj se u odgoju i obrazovanju treba posvetiti izuzetna pažnja. Takva djeca mogu aktivno sudjelovati u provedbi svih nastavnih područja propisanih nastavnim planom i programom. Nije potrebno posebno naglašavati da im **pjevanje** ne će predstavljati problem. Kod obrade novih pjesama učitelj treba prilagoditi metode slijepom djetetu pa će koristiti metode razgovora, demonstracije, pjevanja i slušne analize. Ukoliko postoje aplikacije vezane za obradu nove pjesme potrebno ih je prilagoditi slijepom djetetu. Na primjeru obrade pjesme 'Proljeće u srcu' prikazat ćemo aktivnosti u kojima ravnopravno može sudjelovati slijepo ili slabovidno dijete u razredu: u motivacijskom dijelu sata učitelj će se koristiti tonskim slikanjem, tj. glazbenom onomatopejom te će metodički voditi razred koji će dočarati zvukove zelene livade u proljetnom cvatu; potaknut će maštu učenika koji će i sami znati koje je sve zvukove moguće čuti u toj situaciji (pjev ptica, zujanje pčela, bumbara i ostalih kukaca, povjetarac, šuškanje lišća, padanje kiše...). Nastavnik tada treba pokazati svoje kompetencije voditelja koji će pomoći djeci da osmisle onomatopeje za svaki zaseban zvuk te nakon podijeljenih uloga dramatizirati jednu situaciju u kojoj se pojavljuju zvukovi prirode, točnije, proljetne livade pune boja i mnoštva različitih zvukova. U ovom primjeru svako dijete u razredu postaje dionica u velikom orkestru proljetnog buđenja prirode. U nastavku sata prelazi se na obradu pjesme po sluhu, po jednom od odabranih metoda. Ovom nastavnim jedinicom uz materijalne ciljeve (naučena nova pjesma, razvijanje vještine točnog i izražajnog pjevanja, razvijanje slušne koncentracije i glazbenog pamćenja...) ostvaruju se i odgojni ciljevi koji su razvijanje interesa za upoznavanjem novih glazbenih sadržaja, te poticanje i razvoj glazbenog ukusa. (Stanišić, Jandrašek, 2007).

Sviranje kao posebna nastavna cjelina poticajna je za slijepu ili slabovidnu djecu zato što koristeći osjetila opipa i sluha mogu muzicirati jednako dobro, ako ne i bolje od ostale djece. *Orffov instrumentarij*, instrumenti vlastite izgrade (bubnjevi, šuškalice, frule...) različite udaraljke, žičani, pa čak i instrumenti s tipkama, te *boddy percussion* su prikladni za korištenje u razredu, a slijepo dijete će ih s radošću prihvatiti. Atanasov – Piljek (2007) u udžbeniku za glazbenu kulturu u trećem razredu osnovne škole preporučuje korištenje prikladnih dječjih instrumenata uz obradu većine novih pjesama. Tako na primjer obrada pjesme 'Pjesma u kolu' uključuje sviranje na bubnju, štapićima, trianglu i šuškalicama, tako da se pjesma koja je inače u 2/4 mjeri svira na sljedeći način: instrumenti se podijele razredu u četiri grupe, svaka grupa svira svoj instrument, bubanj svira prvu dobu, štapići drugu dobu, triangl svira sve dobe, a šuškalice

ritam. Najvažnije je pripremiti djecu na sviranje, objasniti kada koji instrument mora svirati. Na ovaj način djeca će osjetiti ritam pjesme, svirat će u ritmu i po dobama, a bez da su opterećeni usvajanjem samih pojmova i nepotrebnim verbalizmom. U ovom slučaju slijepo dijete svladava zadano gradivo samo uz osjete opipa (za sviranje instrumenta) i sluha, te tako uz razvijanje glazbenog sluha potiče i razvoj svojih motoričkih sposobnosti.

Slušanjem glazbe snažno se razvija glazbeni senzibilitet koji nadmoćno utječe na cjelokupni emocionalni i duhovni život čovjeka, a ono prati razvoj djeteta od prenatalne dobi do završetka školovanja pa i dalje u životu. (Sam, 1998). U osnovnoškolskom obrazovanju mogu se slušati primjeri iz glazbene literature, pjesme i popijevke prikladne za dječju dob, a također se mogu slušati izvedbe samih učenika u razredu. Pri slušanju umjetničkih glazbenih primjera i pjesama potrebna je metodička priprema prije nego se djelo počne slušati, a slušanje uvijek mora biti sa zadatkom: odrediti brzinu djela, odrediti jačinu izvođenja, prepoznati izvodilački sastav, glazbeni oblik djela... Uz slušanje se mogu povezati i elementi glazbene kreativnosti, kao na primjer kretanje uz glazbu po slijedećim pravilima: učitelj pušta prikladno glazbeno djelo na CD – playeru, a učenici se kreću uz zvuke glazbe. Metodičkim uputama treba voditi učenike: kretanje ne moraju biti velike, može se ostaniti na mjestu (slijepom djetetu bi kretanje među drugim učenicima moglo predstavljati problem), kretanjama pokušati pratiti karakter skladbe – brzi pokreti rukama za brzi tempo, široki i veliki pokreti za glasnu dinamiku, obrnuto za tihi, pokretima dlanova i ruku pokušati pratiti slijed melodije itd. Kad glazba prestane, svi se trebaju zalediti u položaju u kojem se nalaze. Glazbu puštati sve tiše tako da učenici pozornije slušaju kada je prestala. Ovom igrom se razvija kreativnost, osnažuje slušna percepcija i uspostavlja korelacija s tjelesnom kulturom, a plesni pokreti razvijaju i djetetove motoričke sposobnosti.

Povezujući **glazbenu kreativnost** s navedenim nastavnim područjima dobivamo beskrajne mogućnosti rada sa slijepim ili slabovidnim djetetom. Uzmimo za primjer glazbenu igru '*Gledamo ušima*' (Juričić, 2005) za koju ćemo uvidjeti da je prikladna za sudjelovanje slijepog djeteta. Pravila igre su da jedno dijete ima povez preko očiju (ta se uloga može dodijeliti slijepom djetetu), a drugo ga vodi pozivajući da slijedi njegov glas vijugavim putem od jednog dijela sobe do drugog, pritom pripaziti da se prostor prilagodi slijepom djetetu te da se izbjegavaju prepreke koje bi mogle stvarati probleme u kretanju. Umjesto vlastitim glasom dijete koje vodi može voditi i zvonjavom, šuškanjem ili stvaranjem nekog drugog zvuka. Igra će postati teža kada druga djeca u razredu različitim drugim zvukovima ometaju dijete koje slijedi zadani zvuk. Ovom igrom se razvija slušna percepcija, dijete mora u mnoštvu zvukova prepoznati i pratiti

određeni zvuk. Još jedan dobar primjer je igra *'Zamišljanja zvukova'* koja se izvodi u tišini razreda.⁵

Glazbene sposobnosti slijepe i slabovidne djece treba otkriti i razvijati, jer aktivno bavljenje glazbom omogućava kvalitetniji život i potpuniju socijalnu integraciju koja započinje još u predškolskoj i školskoj dobi. Za razliku od ostalih nastavnih predmeta u kojima će mnoge zadaće svladati naučivši ih napamet i bez razumijevanja, slijepo dijete će samo pomoću osjeta sluha osjetiti i doživjeti glazbu.

ZAKLJUČAK

Hrvatski zakoni i pravilnici omogućuju djeci s posebnim potrebama redovito školovanje. Slijepa djeca uspješno se integriraju u redovite vrtiće i škole, što pokazuje iskustva odgojitelja i učitelja. Složeni zadatci koji se postavljaju pred njih uspješno se rješavaju, iako su različiti učenici s različitim obrazovnim potrebama velik izazov. Zato odgojitelji i nastavnici moraju biti usmjereni na timski rad sa stručnim suradnicima i roditeljima, a njihovo zanimanje postavljeno u kontekst cjeloživotnog obrazovanja što podrazumijeva stalni stručni razvoj i angažman u procesu napredovanja. Dobra praksa u učenju djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama ovisi o brojnim faktorima, a angažman odgojitelja i učitelja jedan je od najvažnijih. Stoga i Hrvatski nacionalni obrazovni standard posebno naglašava sustavno stručno usavršavanje učitelja i stručnih suradnika čime se osigurava potrebna razina kompetentnosti za rad s učenicima s posebnim obrazovnim potrebama, od prepoznavanja njihovih posebnosti, izbora najprikladnijih didaktičko-metodičkih pristupa i oblika rada do vrjednovanja uspješnosti, vodeći računa o potencijalima i potrebi za uspjehom svakog učenika. Za slijepe i slabovidne osobe sluh je primarno osjetilo spoznaje, stoga su i metode rada usmjerene na slušnu percepciju. Posebice treba posvetiti pozornost jasnim uputama prije čitanja, prije igre ili bilo koje druge aktivnosti, kao i glazbenim aktivnostima (pjevanje, sviranje, slušanje). Slijepa djeca ne moraju imati poseban dar za glazbu, ali je doživljavaju i mogu ravnopravno sudjelovati u svim aktivnostima u vrtiću i školi. Time su i socijalna kontakta s ostalom djecom češći i kvalitetniji, a slijepo dijete se ne osjeća negativno različitim. Povezujući glazbenu kreativnost s ostalim nastavnim područjima, dobivamo beskrajne mogućnosti rada sa slijepim djetetom. Prihvaćajući slijepo dijete u svoj

---

⁵ Svatko zamišlja neki ugodan zvuk (ptičji pjev, smijeh, zveckanje pribora za jelo...). Djeca redom pričaju o svom zvuku ili ga oponašaju dok drugi pokušavaju pogoditi o čemu se radi. Ovom se igrom razvija i potiče kreativnost, a sve se bazira na reprodukciji zvukova i slušnoj percepciji.

razred/grupu učitelji i odgojitelji moraju uvijek imati na umu osnovni cilj integracije – socijalizaciju slijepog djeteta. Slijepo dijete u redovnim ustanovama ne smije doživljavati negativna socijalna i emocionalna iskustva već biti partner u igri i radu svoj ostaloj djeci (Sekulić-Majurec, 1988). Na učiteljima je i odgojiteljima da svakodnevno proširuju svoje kompetencije ne samo u pravcu uspješne realizacije obrazovnih zadataka u nastavi već i kroz otvorenu komunikaciju i funkcioniranje u međuljudskim odnosima, razvijajući toleranciju i socijalnu osjetljivost, zajedništvo, suradnju, a posebno uvažavajući razlike. Samo u kontekstu ovakvih socijalnih odnosa odgojitelji i nastavnici mogu omogućiti slijepom djetetu radost učenja.

LITERATURA

- Atanasov-Piljek, D. (2007), *Moja glazba, udžbenik za glazbenu kulturu u trećem razredu osnovne škole*, Alfa, Zagreb.
- Carter, P. (1996) *Meeting special needs in science. The good practice guide to special educational needs*. Ed. by Paul Widlake. Questions Publishing Company. Birmingham, pp. 245-258.
- Hrvatski nacionalni obrazovni standard. Nastavni plan i program za osnovnu školu (2006). Zagreb, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
- Hrvatić, N. (2004), *Udžbenici za učenike s posebnim potrebama*, u: Halačev, S. (ur.), *Udžbenik i virtualno okruženje*, Zagreb, Školska knjiga.
- Igrić, Lj. (2004), *Moje dijete u školi*. Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Juričić, D. (2005), *Velika enciklopedija malih aktivnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- Nižić, I. (2004), *Onomatopeja na satu glazbene kulture*, Zbornik radova, Zadar: Stručni odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja predškolske djece, Sveučilište u Zadru.
- Sam, R. (1998), *Glazbeni doživljaj u odgoju djeteta*, Glosa, Rijeka.
- Šabić, A.G., Vitez, I. i Baričević, J. (1993), *Hrvatska početnica*. Školska knjiga. Zagreb. (na brajici)
- Sekulić-Majurec, A. (1988), *Djeca s teškoćama u razvoju u vrtiću i školi*. Školska knjiga, Zagreb.
- Stanišić, A., Jandrašek, V. (2007), *Razigrani zvuci 3, priručnik glazbene kulture za 3. razred osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga.
- Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju Narodne novine, broj 59/90 i 23/91 Glasnik, 7-8/91.

Zakon o osnovnom školstvu Čl. 60, 61, 62 odnosi se na djecu s teškoćama u razvoju Narodne novine, broj 59/90., 27/93. 7/96., 59/01., 114/01., 69/03., 75/06.

Zovko, G. (1993), *Odgoj izuzetne djece*. Hrvatska akademija odgojnih znanosti, Zagreb.

SPECIFIC FEATURES OF WORKING WITH A BLIND CHILD IN KINDERGARTEN AND SCHOOL WITH EMPHASIS ON AUDIAL PERCEPTION

ABSTRACT

Education of children with impaired vision who do not have any other developmental problems is guaranteed in kindergartens and elementary schools in Croatia and regulated by the Act of Preschool Education, Act of Elementary Education, and other regulations related to those acts. However, the media often treat successful integration of a blind child as an unusual occurrence. However, there is nothing unusual in the fact that blind people attend school. A blind child, just like any other child, wants to play with other children in the kindergarten, and at school age he/she wants to learn, have his/her own class, his/her own teacher, and wants to live with his/her family. In order to ensure successful integration of a blind child into regular kindergarten and elementary school, all participants in this process have to act as a team, constantly improve their competences by observing other people's experiences, keep up with latest research and literature, and use their present experiences of working with blind children. Besides professional competences that are related to specific methods of working with blind children and include detailed and systematic oral explanation about the perceived object, there is also a strong need for social competences. If teachers create positive atmosphere in kindergarten or classroom toward accepting each child, including a blind one, the other children will be prepared to respect the differences and help the child with special needs. If a blind child has positive social experiences with his/her peers, he/she will not react negatively to his/her own blindness, neither will he/she withdraw from its peers and feel different from others, particularly if the teacher observes and emphasizes his/her activities. Blind children do not necessarily have particular talent for music, but they do experience it. In order to ensure equal activity opportunities for all children in kindergarten or school, teachers often use games and other activities that are based on audial sense. Sometimes teachers are reluctant to accept the integration of a blind child into their class. This often happens because teachers feel less competent to work with blind children, mostly because they cannot help the children to read Braille, or they are afraid that working with blind children will reflect negatively on their work with other children, or that blind children will have some other difficulties in interacting with their peers. This paper presents two cases of successful integration of blind children into kindergarten and school. Particular emphasis is on music games that are useful for teachers that have a blind child in their class/group. Additionally, the authors elaborate specific features of working in schools which are regulated by Croatian National Educational Standard.

Key words: *Croatian National Educational Standard, teachers' competences, blind child in kindergarten and elementary school, audial perception, specific teaching aid*